

УДК 007:304:659.3

КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ТЕЛЕВІЗІЙНИХ ПЕРЕДАЧ ДЛЯ ДІТЕЙ, ПІДЛІТКІВ, ЮНАЦТВА

Оксана Білоус

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, м. Львів, Україна,
e-mail: kafradioiteleb@ukr.net*

У статті наголошено на тому, що телебачення має потужні виражальні засоби і транслює широкий спектр як позитивної, так і негативної інформації. Обґрунтовано доведено, що у теперішньому глобалізаційному процесі, під час російської агресії проти України доленосним є національно-патріотичне виховання дітей, підлітків та юнацтва, формування у них глибоких морально-духовних цінностей. Головною передумовою ефективного впливу на дітей, підлітків, юнацтва передач регіонального телебачення є органічне поєднання у них регіональних, всеукраїнських і загальнолюдських цінностей.

Ключові слова: діти, підлітки, юнацтво, телебачення, виховання, патріотизм, національні цінності, громадянська позиція.

Вступ. Сучасні масові комунікаційні процеси, важливим чинником яких є телебачення, також охоплюють дитячу, підліткову та юнацьку аудиторію. Оскільки телебачення стало невід'ємною частиною їхнього життя, то потрібно знати, яку інформацію несе їм, на які цінності орієнтує, які погляди, настанови, звички пропагує, щоби спрямовувати діяльність телевізійних організацій у добродійне морально-духовне, національно-гуманістичне, патріотично-громадянське русло. Особливо актуальним це питання в умовах інформаційно-психологічної і військової агресії Російської Федерації проти України.

На жаль, «сьогодні лідером дитячого телеекрану стала зарубіжна продукція, вплив якої призводить до забуття традицій і цінностей української культури, втрати високої суспільної моралі, до розриву тяглості поколінь. Недостатнє інформаційно-емоційне та змістово-тематичне наповнення дитячих телепрограм спонукає юних глядачів дивитися передачі для дорослих, де надзвичайно високий відсоток сцен насилля та агресії, де прищеплюється невибагливий смак» [5, с. 1].

У новітньому, так званому «макдоналізаційному» (Дж. Ритцер), середовищі створюється безнаціональна – «гібридна культура» на основі комбінації глобальної і місцевої культур. Вважаємо, що телебачення доцільно розглядати як потенційний каталізатор національного розвитку, адже воно володіє потрібними можливостями реалізації позитивного виховного потенціалу. А в складних суспільно-політичних умовах наріжною

проблемою телебачення повинно стати збереження і розвиток української мови, культури, духовності, самобутніх звичаїв, традицій, виховання дітей, підлітків, юнацтва у національно-патріотичному дусі, формування у них морально-гуманістичних цінностей.

Постановка проблеми. Телевізійна журналістика – специфічний аудіовізуальний засіб комунікації – повинна в сучасних умовах займати конструктивну державотворчу позицію. Саме телевізійним журналістам, як і всім працівникам засобів масової інформації, «має бути притаманне болісне відчуття справедливості, глибоке знання соціально-економічних, політико-ідеологічних, духовно-культурологічних, морально-психологічних проблем і громадянська відповідальність за кожне зображення і слово в ефірі» [4, с. 10]. Адже «журналістська праця – це не просто вміння вправно написати замітку чи статтю, хоча ці ази ремесла треба засвоїти, а своєрідний спосіб сприйняття світу, спосіб бачення реальності, спосіб мислення і світовідчуття, спосіб існування й усвідомлення себе у неспокійному житті» [1, с. 10], – наголошував професор Володимир Здоровега.

Інтерактивна «екранна культура» (телебачення, комп'ютери, мобільні телефони, гральні пристрої та інші технології) розширює для дітей можливості вибору аудіовізуального контенту. У зв'язку з тим, що «ця культура надає дітям інтегровану реальність, у якій існують улюблені дітьми об'єкти, славнозвісні особи й соціальні середовища із різних світів медіа» [3, с. 297], актуальною є потреба науково осмислити концептуальні засади, принципи, функції, тематичну наповненість передач регіонального телебачення в Україні в контексті національно-патріотичного виховання дітей, підлітків, юнацтва – майбутніх соціально активних громадян України.

Короткий аналіз досліджень і публікацій. Телебаченню, яке володіє потужними виражальними засобами і може транслювати широкий спектр як позитивної, так і негативної інформації, присвячено підручники і посібники, монографії, кандидатські і докторські дисертації. Зокрема, у докторській дисертації І. Л. Пенчук проаналізувала еволюцію екранної дитячої комунікації, специфіку передумов створення та розвиток дитячого кіно і телебачення в Україні, визначила основну тематику, тенденції, особливості інформаційно-еволюційного впливу на дітей, обґрунтувала необхідність вивчення психолого-педагогічних особливостей вікової диференціації дитячої телеаудиторії [5]. Досліджуючи концептуальні засади українських телепрограм для дітей та юнацтва, К. О. Кошак наголосила, що «сьогодні нагальною потребою є виховання молодого покоління патріотів незалежної, суверенної України, формування високої національної самосвідомості, моральних принципів та інтелектуального розвитку» [2, с. 11].

Однак наукова і публічна дискусія про його природу, призначення, функції, принципи діяльності, вплив на глядачів не вщухає. В Україні це пов'язано також з тим, що за 27 років незалежності не обґрунтовано ідеології побудови Української держави, яка би стала концептуальною передумовою вироблення єдиної і чіткої політики щодо регулювання діяльності телебачення для дітей, підлітків та юнацтва.

На початку 60-х років минулого століття, коли телебачення ще тільки шукало свої шляхи, Володимир Саппак у книзі «Телевидение и мы» чітко окреслив особливості телебачення, назвавши його – «вікном у світ», бо з допомогою телебачення дізнаємося

стільки нового, що будь-який інший засіб інформації не може зрівнятися з ним у цьому контексті; це – незамінний засіб організації відпочинку аудиторії, бо пропонує глядачеві широкий вибір програм – художніх, розважальних, спортивних, створює «ефект присутності», бо з його допомогою глядач стає свідком події в момент її здійснення. Водночас телебачення достовірне, оскільки людина бачить на екрані подію, то може самостійно міркувати про неї й робити висновки. Телебачення інтимне, адже, сідаючи перед телевізором, будь-кому здається, що саме до нього звертаються з екрана, отже воно – рентген особистості, рентген характеру людини [6, с. 6–7].

Мета цієї статті – розкрити особливості інтегруючої ролі передач регіонального телебачення в контексті морально-духовного, національно-патріотичного виховання дітей, підлітків, юнацтва.

Виклад основного матеріалу. Концептуальні засади функціонування регіонального телебачення – автономного сегменту структури національного телебачення – передбачають сприяння дітям, підліткам, юнацтву у процесі опанування національно-гуманістичних цінностей, створення здорового морально-психологічного мікро- і макроклімату для порозуміння і об'єднання різних регіонів України на основі ідеології україноцентризму.

Спираючись на основи виховання, які закладені в період давньоукраїнської держави – Київської Русі і козацько-гетьманських часів, обґрунтування сутності національно-патріотичного виховання видатними педагогами Ф. В. А. Дістервегом, К. Ушинським, С. Русовою, Г. Ващенком, В. Сухомлинським, О. Вишневським, ми сформуваємо і обґрунтували компоненти національно-патріотичного виховання дітей, підлітків, юнацтва, які органічно поєднують регіональні, всеукраїнські, загальнолюдські цінності і входять до системи комунікаційно-педагогічних дій, що спрямовані на розвиток активної, творчої особистості, здатної до реалізації своїх інтелектуально-духовних можливостей. Це:

- любов до батьків, дітей, родини, взаємопошанування, взаємопіклування про здоров'я, морально-духовний, здоровий спосіб життя;
- любов до рідної оселі, стежини, вулиці, села, міста – малої батьківщини і Батьківщини – України, працелюбність, шляхетність;
- народна міфологія (казки світотворення, легенди, перекази), звичаї, традиції, фольклор, у тому числі малі жанри дитячого фольклору – пісні, примовки, заклички, прислів'я і приказки, скоромовки, лічилки, загадки та інші перлини народно-національної творчості;
- рідна українська мова, бо у мові народ заковує духовність, історію, багатовіковий досвід, здобутки культури, світоглядні ідеї, самобутність, неповторність. Мова – душа народу, основа безпеки української нації та держави;
- правдива історія України у тісному зв'язку з краєзнавством, які відкривають героїзм і трагізм долі українців, їхній неповторний спосіб життя, характер, побутовий колорит, оригінальний спосіб мислення, національну психологію, запобігаючи історичному безпам'ятству, яничарству, малоросійству, нігілізму та конформізму;

- українська національна культура, література, мистецтво (пісні, музика, танці, кобзарство, рушникарство, вишивання, килимарство, різьбярство, писанкарство тощо), художнє слово, календарно-обрядова поезія;
- пошана до національних героїв, державних та національних символів, відзначення важливих українських історичних дат, подій, свят;
- повага до всіх націй (їхніх мов, культур, звичаїв, традицій), толерантне ставлення до національних меншин, які живуть в Україні, культура міжнародного спілкування і єднання – важлива складова загальнолюдських цінностей.

Ефективність сприймання і розуміння юними глядачами базових основ української культури, правдивої історії свого краю (малої батьківщини) і Батьківщини – України значно залежить від дотримання працівниками регіонального телебачення принципів створення передач для дітей різної вікової категорії:

- об'єктивне, достовірне, збалансоване відображення життя, компетентне, глибоке і доступне роз'яснення правдивої історії рідного краю в контексті українського історичного розвитку, героїчної боротьби за свободу і незалежність України, осмислення національних символів, свят, звичаїв, традицій;
- підпорядкування телевізійних передач психолого-педагогічній меті формування у дітей національно-патріотичних переконань;
- гармонійне поєднання у програмах для дітей суспільно-політичних, науково-пізнавальних, літературних, мистецьких, розважальних, спортивних матеріалів;
- специфічність телепередач для дітей, підготовка яких вимагає врахування вікових особливостей аудиторії, надання програмам драматургійності, переконливості, емоційності, захопливості, привабливих національних героїв і цікавих персонажів.

Регіональне телебачення, виконуючи бінарну функцію, – репродукуючи і продукуючи, тобто відображаючи реальну дійсність і впливаючи на її творення, вносить свою вагому частку у процес формування ціннісних орієнтацій в інформаційному просторі України, дискурс якого не лише позитивно переконує, а й підбурює, не лише просвіщає, а й вводить в оману. Такому «тлотлінному» дискурсу треба протиставляти компетентно підготовлені, об'єктивні, правдиві, духовно і морально насажені передачі не лише регіонального телебачення, а й всіх електронних засобів масової комунікації.

Якщо телепередачі для дітей, підлітків, юнацтва насажені доброчинною енергією національного духу в зорових і слухових образах, створених драматургічними видами, які найлегше сприймаються глядачами, то за таких умов передачами регіональних телеканалів зацікавляться юні глядачі не лише з високим, середнім, низьким рівнем вихованості, а й «педагогічно вакуумні діти», тобто ті діти, у яких спотворена психіка під впливом жорстоких вакханалій, що заповзають по антені на телевізійний екран у кожний дім.

Джерелом високої професійно-моральної діяльності працівників регіонального телебачення є національна свідомість, розуміння ними принципів, функцій, свободи ЗМІ та відповідальності за свою працю, усвідомлення психолого-педагогічних методів виховання підростаючого покоління, що підвищує позитивний вплив телепередач на

виховання дітей, підлітків, юнацтва. Регіональне телебачення може формувати інформаційний попит на абсолютні, національні, громадські (суспільні), сімейні, особисті цінності під час висвітлення трьох етапів розвитку дітей (раннього етнічного самоусвідомлення, національно-патріотичного самоусвідомлення, державно-патріотичного самоусвідомлення).

Розроблені автором «Концептуально-методичні поради щодо підготовки телевізійних передач для дітей, підлітків і юнацтва» працівниками регіональних телеорганізацій полягають в тому, що системно-комплексні програми мають бути цілеспрямовані на формування регіонального (локального) і загальноукраїнського патріотизму в органічній єдності. Утвердження національно-патріотичних переконань з активною участю регіонального телебачення забезпечується різнобічною взаємодією зовнішніх і внутрішніх чинників, які пов'язані з процесами сугестії (навіювання) і автосугестії (самонавіювання). Адже підсвідомі настанови мають вирішальний вплив на процеси формування національно-патріотичної свідомості, визначають морально-духовні ідеали, спонукають до саморозвитку, самовизначення, самотворчості дітей, підлітків, юнацтва.

Кожна телевізійна програма для дітей, підлітків та юнацтва має виконувати як мінімум чотири концептуальних функції: 1) зацікавити юного глядача темою; 2) поставити перед ним пізнавальну мету; 3) показати доступні засоби для самостійного досягнення мети; 4) дати юному глядачеві змогу порівняти результати свого інтелектуально-емоційного збагачення з результатами інших глядачів.

Професійне поєднання змістовної тематики з комплексом виражальних засобів, які втілюються у різні жанри і форми передач, є визначальними психолого-педагогічними умовами ефективного впливу передач регіонального телебачення на формування у дітей, підлітків та юнацтва національно-патріотичних переконань. Зіставлення морально-духовних цінностей, про які мовиться у передачах телевізійних каналів Дніпропетровська, Львова, Маріуполя, Рівного, Тернополя, Харкова, Хмельницького, Черкас з цінностями, які є базовими для національно-патріотичного виховання, стали науковим підґрунтям визначення трьох груп тематичних компонентів, від яких залежить ефективність впливу матеріалів регіонального телебачення на формування національно-патріотичних переконань. Це – об'єднуючі, нейтральні та роз'єднуючі компоненти.

Осмысливши методи дослідження проблеми «телебачення і діти» багатьох вчених, ми розробили «Методику вивчення впливу телебачення на формування національно-патріотичних почуттів дітей» та «Методичні поради батькам і вчителям щодо формування у дітей культури спілкування з телевізором», які є складовою взаємозв'язаних елементів медіаосвіти (медіаграмотності), що передбачає поліпшення якості телепередач на основі врахування психологічних і фізіологічних особливостей розвитку дітей, підлітків, юнацтва, здійснення педагогічного керівництва вчителями і батьками «спілкуванням» юних глядачів з телевізором, забезпечення певного рівня інтелектуальної та емоційної підготовки, психологічного настрою для сприймання телематеріалів, які формують імунітет проти кіч-культури, аморальності, антиукраїнських ідей, сприяють розвитку, захисту, повнокровному функціонуванню української мови, культури, духовності, національного інформаційного простору – основи безпеки української нації, Української

держави. Вчителі в основному формують медіазнання (медіаграмотність, медіакультуру, медіаосвіту) і у батьків, і у школярів, а батьки створюють вдома необхідну психологічну ситуацію щодо ефективного «спілкування» дітей з телевізором і сприйняття ними регіональних, загальноукраїнських морально-духовних і національних цінностей.

Методи нашого дослідження переконливо стверджують, що роль батьків на завершальному етапі комунікативного циклу (комунікатор – повідомлення – юний реципієнт – батьки і вчителі) надзвичайно важлива, бо саме від них дуже багато залежить чи сприйме їх син, дочка позитивно насажений телевізійний матеріал, чи зуміє створити морально-психологічні перепони негативній енергії телепередачі. Найзмістовнішим функціонування цього комунікаційного циклу може бути на сімейному телевізійному каналі (сімейному телебаченні), передачі якого мають задовольняти пізнавальні, освітні, інтелектуальні, виховні, естетичні, розважальні потреби всієї сім'ї. Вони повинні спонукати думати, формувати високі морально-духовні цінності, утверджувати у свідомості загальноукраїнські національні ідеали.

Інтегруюча роль дитячих передач регіонального телебачення в контексті національно-патріотичного виховання може здійснюватись у двох основних напрямках: 1) Цікаво, всебічно розповідати про правдиву історію рідного краю, культуру, традиції, звичаї у загальноукраїнському національному контексті, формуючи й утверджуючи світоглядні засади консолідації усіх регіонів (Сходу, Заходу, Півночі, Півдня, Центру) України, адже ми не лише будуємо свою державу, відроджуємо себе як націю, яку впродовж віків зросійшували, полонізували, мадяризували, румунізували і навіть чехізували, закабалювали, фізично і духовно знищували, а й воюємо з московським агресором за свою незалежність. 2) Щоби поглиблювати розуміння України як соборної держави з регіональними особливостями, доцільно не тільки обласним філіям Суспільного телебачення, а й комерційним телерадіоорганізаціям більше обмінюватися телевізійними програмами для дітей, підлітків, юнацтва. Обмінні передачі повинні базуватися на засадах об'єднуючого україноцентризму, сприяти розвитку пізнавальних, почуттєвих і позитивних поведінкових мотивів високого рівня. Під час підготовки телепередач журналістам доцільно дотримуватися такої тріади: добрі думки – добрі слова – добрі справи.

Висновки. Національно-патріотичне виховання – це організований, цілеспрямований, систематичний, регульований психолого-педагогічний процес використання передач регіонального телебачення в контексті утворення у свідомості дітей неповторних етнічних, культурних, мовних, історичних, звичаєвих цінностей, на основі яких формується українська національна свідомість як система гуманітарних поглядів, ідей, переконань, ідеалів, добродійності, міжнаціональної толерантності, морально-духовної єдності поколінь.

Список використаної літератури

1. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості : підручник / В. Й. Здоровега. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – Львів : ПАІС, 2004. – 268 с.

2. Кошак К. О. Українські телепрограми для дітей та юнацтва: концептуальні засади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / К. О. Кошак. – К., 2007. – 20 с.
3. Лемиш Д. Жертвы экрана. Влияние телевидения на развитие детей / Д. Лемиш; пер. с англ. С. Д. Грековой. – М. : Поколение, 2007. – 304 с.
4. Лизанчук В. В. Основи радіожурналістики : підручник / В. В. Лизанчук. – К. : Знання, 2006. – 628 с. + компакт-диск.
5. Пенчук І. Л. Телебачення для дітей в Україні: інформаційно-емоційний і змістовно-тематичний потенціал: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук із соц. комунікацій: спец. 27.00.04 «Теорія та історія журналістики» / І. Л. Пенчук. – Запоріжжя, 2012. – 40 с.
6. Саппак В. Телевидение и мы: Четыре беседы / В. Саппак; предисл. Л. П. Кравченко; послесл. Н. М. Зоркой. – [3-е изд.]. – М. : Искусство, 1988. – 167 с.

References

1. Zdoroveha V. Y. Teoriia i metodyka zhurnalistskoi tvorchosti : pidruchnyk / V. Y. Zdoroveha. – [2-he vyd., pererob. i dopov.]. – Lviv : PAIS, 2004. – 268 s.
2. Koshak K. O. Ukrainski teleprohramy dlia ditei ta yunatstva: kontseptualni zasady : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.01.08 «Zhurnalistyka» / K. O. Koshak. – K., 2007. – 20 s.
3. Lemish D. Zhertvy ekrana. Vliianie televidenyia na razvitie detei / D. Lemish; per. s anhl. S. D. Hrekovoi. – M. : Pokolenie, 2007. – 304 s.
4. Lyzanchuk V. V. Osnovy radiozhurnalistyky : pidruchnyk / V. V. Lyzanchuk. – K. : Znannia, 2006. – 628 s. + kompakt-dysk.
5. Penchuk I. L. Telebachennia dlia ditei v Ukraini: informatsiino-emotsiinyi i zmistovno-tematychnyi potentsial: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra nauk iz sots. komunikatsii: spets. 27.00.04 «Teoriia ta istoriia zhurnalistyky» / I. L. Penchuk. – Zaporizhzhia, 2012. – 40 s.
6. Sappak V. Televidenie i my: Chetyre besedy / V. Sappak; predisl. L. P. Kravchenko; poslesl. N. M. Zorkoi. – [3-e izd.]. – M. : Iskusstvo, 1988. – 167 s.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2018

Прийнята до друку 30.11.2018

CONCEPTUAL AND METHODOLOGICAL BASES OF CREATING TV PROGRAMMES FOR CHILDREN, ADOLESCENTS AND YOUTH

Oksana Bilous

*Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky Str., 49, 79044, Lviv, Ukraine,
e-mail: kafradioiteleb@ukr.net*

Regional television performs a binary function – reproduces and produces, that is, reflects the real reality and influences its creation. And with this, it puts its weight in the process of forming value orientations in the information space of Ukraine, whose discourse not only convinces positively, but also incite, not only enlightens, but also deceives. It is necessary to oppose this discourse with competently prepared, objective, true, spiritually and morally inspired programmes not only of regional television, but of all electronic media of mass communication.

If TV programmes for children, adolescents, youths are inspired by the charitable energy of the national spirit in the visual and auditory images created by the dramatic sights that are most easily perceived by viewers, then under such conditions, young people will be interested in the broadcasts of young people not only with a high, medium, low level of education, but and «pedagogically vacuum children», that is, those children who have a distorted psyche under the influence of brutal television bacchanalia.

The source of high professional and moral activity of regional television workers is national consciousness, understanding of principles, functions, media freedom and responsibility for their work, awareness of psychological and pedagogical methods of upbringing of the younger generation, which increases the positive influence of television programmes on the upbringing of children, adolescents and youth. Regional television can generate information demand for absolute, national, social, family, personal values during the coverage of three stages of development of children (early ethnic self-awareness, national-patriotic self-awareness, state-patriotic self-awareness).

The approval of national-patriotic beliefs with the active participation of regional television is ensured by the versatile interaction of external and internal factors that are associated with the processes of suggestion (suggestion) and autosuggestion (self-hypnosis). After all, subconscious guides have a decisive influence on the processes of formation of national-patriotic consciousness, determine moral and spiritual ideals, encourage self-development, self-determination, self-development of children, adolescents, youth.

Each television programme for children, adolescents and youth must perform at least four conceptual functions: 1) to interest the young spectator; 2) put before him a cognitive purpose; 3) to show the means available for the independent achievement of the goal; 4) give the young spectator the opportunity to compare the results of his intellectual and emotional enrichment with the results of other viewers.

Key words: children, adolescents, youth, television, education, patriotism, national values, civic position.